

Ruimtelijk-functioneel Programma van Eisen

Doorontwikkeling Batavialand

projectnummer 0479082.100
definitieve versie
november 2023

Ruimtelijk-functioneel Programma van Eisen

Doorontwikkeling Batavialand

projectnummer 0479082.100

definitieve versie
november 2023

Opdrachtgever

Stichting Erfgoedpark Batavialand
Oostvaardersdijk 01-13
8242 PA LELYSTAD

datum
November 2023

beschrijving
Definitief

vrijgave

Inhoudsopgave

Blz.

1	Inleiding	1
1.1	Opdracht	1
1.2	Doel van het RF-PvE	1
1.3	Voorafgaande besluitvorming en stukken	2
1.4	Leeswijzer	3
2	Stedenbouwkundige context	4
2.1	Kustvisie	4
2.2	Ruimtelijke inpassing	4
3	Bestaand terrein en gebouwen	6
3.1	Bestaande voorzieningen en oppervlakten	6
3.2	Museumgebouw c.a.	6
3.3	Scheepswerf	9
3.4	Batavia	9
4	Museaal concept	10
4.1	Museum tussen Land en Water	10
4.2	Museaal concept	10
5	Ruimtelijk functioneel programma	15
5.1	Financiële kader en toetsing	15
5.2	Ruimteprogramma	15
5.2.1	Toelichting	15
5.2.2	Ruimtestaat	16
5.2.3	Technische uitgangspunten en eisen	16
5.3	Ruimtecluster Deel I – NSD c.a.	17
5.3.1	Cluster 1: depotruimten	17
5.3.2	Cluster 2: registratie	18
5.3.3	Cluster 3: collectie	18
5.3.4	Cluster 4: onderzoek	18
5.3.5	Cluster 5: conserveren	18
5.3.6	Cluster 6: publieksvoorzieningen	19
5.4	Ruimtecluster II – scope werf	20
5.4.1	Cluster 7: werffuncties - publiek	20
5.4.2	Cluster 8: werffuncties - bouw	21
5.4.3	Cluster 9: terrein	22
5.5	Overige ruimten museumgebouw	22
6	Onderzoek ruimtelijke inpassing	24
6.1	Uitgangspunten inpassing	24
6.2	Modellen sketch-up	26
6.2.1	Model 1	27
6.2.2	Model 2	28

Bijlagen

Bijlage 1 Voorgaande documenten en besluiten	30
Bijlage 2 Ruimteboek Antea Group (bestaand)	apart document
Bijlage 3 Ruimtestaat Antea Group (bestaand)	apart document
Bijlage 4 Meetstaat NEN 2580 museumgebouw	apart document
Bijlage 5 Ruimtestaat doorontwikkeling	apart document
Bijlage 6 Uitgangspunten depotbouw c.a.	apart document

1 Inleiding

1.1 Opdracht

Antea Group heeft de opdracht ontvangen om het Ruimtelijk-functioneel Programma van Eisen op te stellen voor de doorontwikkeling van Batavialand (hierna: het RF-PvE). De opdracht is gegeven door Stichting Erfgoedpark Batavialand (hierna: Batavialand) met financiële steun van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (verder RCE) en de provincie Flevoland. De inhoud van het RF-PvE is opgesteld in nauwe samenwerking met Batavialand en met andere inhoudelijk betrokkenen zoals met de RCE.

De doorontwikkeling is gericht op het toekomstbestendig maken van Batavialand en wordt projectmatig ter hand genomen. Het doel van de doorontwikkeling en daarmee de projectdefinitie c.q. missie luidt als volgt:

een succesvolle doorontwikkeling c.q. transformatie van Batavialand tot een toekomstbestendige organisatie, mede door de aanwijzing tot Nationaal Scheepsarcheologisch Depot (NSD), inhoudende een uitbreiding van de taken en verantwoordelijkheden van Batavialand voor het beheer van de maritiem archeologische collectie van het Rijk tot het nationale kenniscentrum op dit gebied. Hierdoor wordt Batavialand een culturele trekpleister waarbij er een inhoudelijke en ruimtelijke synergie is tussen alle onderdelen en een eigentijds museum ontstaat dat diverse doelgroepen trekt, laagdrempelig en toegankelijk is, met een nadruk op culturele en ruimtelijke kwaliteit in het hart van het Bataviakwartier.

De doorontwikkeling van Batavialand maakt deel uit van een integrale gebiedsontwikkeling waar de gemeente Lelystad het initiatief voor heeft genomen. In nauwe samenwerking met partners en stakeholders in en rond het plangebied wordt de ontwikkeling uitgewerkt en gerealiseerd. Ook Batavialand is een van die partners. Mede door de integrale gebiedsontwikkeling ontstaan kansen voor de doorontwikkeling: het creëren van een plek waarin alle onderdelen waaruit Batavialand bestaat in Lelystad bij elkaar worden gebracht aansluitend op de huidige museumlocatie. Het RF-PvE beschrijft de ruimtelijke en functionele eisen voor de noodzakelijke bouw- en verbouwingsopgave.

Na opdrachtverstrekking voor het RF-PvE aan Antea Group, heeft de provincie Flevoland de projectleiding op zich genomen van de fysieke opgave van de doorontwikkeling. Daar hoort bij dat de provincie, mede als eigenaar van een groot deel van de betrokken collecties, het museumgebouw en het museumterrein, als bouwheer zal optreden. De provincie heeft besloten om naast de opdracht die door Batavialand is gegeven aan Antea Group, ook nog een PvE te laten opstellen. Op basis van een meervoudig onderhandse aanbestedingsprocedure is Hevo door de provincie aangewezen om dat PvE op te stellen. Met de provincie is afgesproken dat Antea de opdracht zoals die al gegeven was, zou afronden waarna het Antea RF-PvE aan de provincie zal worden verstrekt. Voor Batavialand is het RF-PvE van Antea de basis en toetssteen voor verdere uitwerkingen en realisatie. Het RF-PvE van Antea is tot stand gekomen met input uit alle geledingen van Batavialand, en van medewerkers zowel als vrijwilligers. Bij de conceptontwikkeling van het museum kreeg Batavialand ondersteuning van Studio Louter/Opera.

1.2 Doel van het RF-PvE

Het doel van het RF-PvE is de ruimtelijke en functionele eisen te beschrijven voor de bouw- en verbouwingsopgave waar de doorontwikkeling van Batavialand uit bestaat en voorzover dit gedekt is door middelen. De opgave bestaat in hoofdzaak uit het bij elkaar brengen van verschillende programmadelen op de huidige museumlocatie en in het bestaande museumgebouw.

Gelet op de taken en verantwoordelijkheden die Batavialand heeft en met de toewijzing van het NSD voor het duurzaam en adequaat beheer en behoud van maritiem archeologisch erfgoed, dienen de voorzieningen van Batavialand, waaronder de huisvesting, geschikt te zijn c.q. geschikt te worden gemaakt om die taken en verantwoordelijkheden goed te kunnen vervullen. Er komt onder meer een nieuw te bouwen depotgebouw voor het NSD met faciliteiten voor het beheer van de rijkscollectie. Hier hoort ook een complexe verhuizing van collectie en bijbehorende voorzieningen bij.

De bestaande scheepswerf dient leeg op te worden geleverd. Bestaande functies van de werf die goed passen bij de toekomstvisie van Bataviamand en nodig zijn voor de exploitatie, worden overgebracht naar de museumlocatie. Dit zal deels een nieuwbouwopgave zijn en deels een verbouwopgave. Ook voor de verschillende schepen, waaronder de Batavia, moet een goede nieuwe plek worden gevonden. Onderdeel van de doorontwikkeling en de besluitvorming is ook het verbeteren van de publieksvoorzieningen in het entreegebied en het aanpassen van een deel van de publiekspresentatie, e.e.a. in samenhang met de aanwijzing als NSD. Deze verbetering is een eerste stap richting een integrale vernieuwing van het museum. Voor zover deze vernieuwing deel uitmaakte van de besluitvorming voor de doorontwikkeling, maakt het ook onderdeel uit van de scope van het RF-PvE.

Conform het Plan van Aanpak van de provincie voor de doorontwikkeling van Batavialand (zie paragraaf 1.3) is na deze eerste fase een aantal vervolgfases van ontwikkeling en vernieuwing voorzien om de museale doorontwikkeling van Batavialand volledig te realiseren. Hoewel deze vervolgfases geen deel uitmaken van de scope van dit RF-PvE, dient te worden voorkomen dat beslissingen die in het kader van de eerste fase van de doorontwikkeling gemaakt worden, de vervolgfases niet goed mogelijk maken. In verband hiermee heeft Batavialand (ook met financiële steun van RCE en provincie Flevoland) een nieuwe missie en visie op het museum ontwikkeld en een nieuw tentoonstellingsconcept gemaakt. Ook deze stukken zijn als uitgangspunt gehanteerd bij het opstellen van dit RF-PvE.

Het RF-PvE zou normaliter dienen als contractstuk en opdrachtschrijving voor een ontwerpteam dat met de uitwerking van de bouw- en verbouwingopgave aan de slag gaat. In lijn met de aanpak van de provincie, geldt het nu als de vraagspecificatie van Batavialand voor de provincie en bouwheer (klanteis).

1.3 Voorafgaande besluitvorming en stukken

Voorafgaand maar ook tijdens het opstellen van het RF-PvE zijn diverse stukken opgesteld die nuttig zijn om kennis van te nemen voor het goede begrip van de achtergronden en context van de bouw- en verbouwingsopgave.

Als bijlage 1 zijn daartoe onderstaande stukken verzameld (niet uitputtend):

- a. Inspectierapport pretoets Erfgoedinspectie, december 2017 en vervolgdokument;
- b. Aanvraag aanwijzing NSD, Batavialand, 11 januari 2018;
- c. Memo Uitwerking voorstel Batavialand, Brink, B001136/200205-3/RN/ISO:JvdW/IJ, 11 mei 2020;
- d. Masterplan Batavialand, Berenschot, oktober 2020;
- e. Besluit aanwijzing NSD, Ministerie van OC en W, 21 december 2021;
- f. Plan van Aanpak Doorontwikkeling Batavialand, Provincie Flevoland, februari 2022;
- g. Intentieovereenkomst Doorontwikkeling Batavialand, mei 2022;
- h. Rapport Financiële toets Doorontwikkeling Batavialand tot NSD, Brink B003150/20220819/ISO:RN/CB, 25 augustus 2022;

- i. Besluit van PS van de Provincie Flevoland, 25 januari 2023 , met daarin het besluit van de gemeente Lelystad omtrent overdracht van gronden en medewerking d.d. 8 maart 2022.

1.4 Leeswijzer

Het RF-PvE begint in hoofdstuk 2 met de beschrijving van stedenbouwkundige context. In hoofdstuk 3 komen de bestaande gebouwen en het terrein aan bod. De doorontwikkeling staat integraal in het teken van de toekomstvisie die op basis van de missie en visie door Batavialand is ontwikkeld. Daarom wordt in hoofdstuk 3 stilgestaan bij die visie. Aan de hand van die visie wordt een beeld geschapen van de diversiteit aan functies en processen die zich bij Batavialand afspelen. In hoofdstuk 4 komt de ruimtebehoefte voor de nieuwe situatie aan bod, die in het kader van de doorontwikkeling benodigd is, gevat in een ruimtestaat met daaraan gekoppeld een overzicht met functioneel technische eisen.

Zoals in de inleiding is aangegeven, omvat de doorontwikkeling waar nu middelen voor zijn (de eerste fase van de doorontwikkeling), niet de integrale herpositionering van Batavialand. Daarvoor zal op basis van de nieuw geformuleerde toekomstvisie en het museale concept een tweede fase plaats moeten vinden , e.e.a. zoals omschreven in het Plan van Aanpak van de provincie (het zogenoemde plan ‘Carasso’ van februari 2022). Het inpassen van de ruimtebehoefte op de bestaande locatie is een complexe puzzel. Om de gedachtenvorming hierover in de volgende projectfasen in goede efficiënte banen te leiden, is een aantal conceptmodellen voor de ruimtelijke inpassing ontwikkeld. Deze komen ten slotte in hoofdstuk 5 aan bod.

2 Stedenbouwkundige context

2.1 Kustvisie

De kust van Lelystad aan het Markermeer zal de komende jaren grotere veranderingen ondergaan. De gemeente Lelystad werkt aan een toekomstvisie voor de integrale kust van Lelystad waar Batavialand, binnen het gebied Bataviakwartier, ook bij is betrokken is. In nauwe samenwerking met de gemeente maar ook andere stakeholders wordt de inhoudelijke toekomstvisie van Batavialand in wisselwerking met die bredere gebiedsontwikkeling opgesteld. Voor alle in het gebied betrokken partijen is het van waarde dat het gebied zo sterk als mogelijk wordt met een grote aantrekkingskracht op potentiële bezoekers van het museum.

Het waterfront geeft de meeste betekenis aan de stad als het wordt beschouwd als drie opeenvolgende zones met verschillende karakters maar nauw met elkaar verbonden. Bataviakwartier is daarbij helemaal gericht op vrijetijdsbesteding en -economie. Het stadsstrand met alle ruimte voor culturele en sportieve uitingen maakt dat elke Lelystedeling een motief heeft om de kust op te zoeken en met Meerdijkhaven krijgt de stad er een woonwijk bij die zich onderscheidt ten opzichte van de rest van de stad en die bijdraagt aan de aantrekkelijkheid van Lelystad voor nieuwe bewoners om zich hier te vestigen. De boulevard en de waterlijn zijn de verbindende elementen.

Het uitgangspunt voor het hele waterfront is dat het bestaat uit een doorlopend openbaar gebied waar op allerlei manieren het water beleefbaar is. Twee lijnen zorgen voor de samenhang. De doorlopend beleefbare waterlijn ‘dartelt’ door het gebied en rijgt de verschillende verschijningsvormen van water en land aaneen. De dijk met daarop de boulevard is de stevige tegenhanger. Het is als het ware de ruggengraat van het gebied en verbindt ruimtelijk en functioneel de verschillende deelgebieden met elkaar.

De huidige Lelybaan bestaat uit een lange parkeerlus met in het midden een kunstzinnig vormgegeven wandelpromenade boven op de parkeergarage. De wandelpromenade wordt nauwelijks gebruikt. De ruimte heeft veel potentie om de verbindende schakel te vormen tussen Bataviastad, Batavialand en Bataviahaven en de overige ontwikkelingen. De gemeente houdt rekening met het toevoegen van een nieuw vrije tijds voorzieningen voor toerisme en recreatie zoals een themahotel met waterpark en een adventure park.

2.2 Ruimtelijke inpassing

Batavialand vertegenwoordigt het element cultuur in het Bataviakwartier. Het is gepositioneerd in het hart van Bataviakwartier waardoor het van belang is dat Batavialand de komende jaren kan doorgroeien en optimaal kan bijdragen aan de ambities voor hoogstaande ruimtelijke en verblijfskwaliteit in het gebied.

Ten aanzien van de stedenbouwkundige c.q. ruimtelijke context voor de doorontwikkeling, werkt Batavialand nauw samen met de gemeente Lelystad, de provincie Flevoland ook met andere partners en stakeholders in het Bataviakwartier zoals Bataviastad, Bataviahaven en uiteraard ook Natuurmonumenten. De gemeente Lelystad stelt een aantal eisen aan de stedenbouwkundige inpassing en ook aan de architectonische uitstraling van de toekomstige bebouwing. Deze eisen, die vastgelegd zijn in gemeentelijke maar ook in provinciale bestuurlijke besluitvorming met betrekking tot de doorontwikkeling van Batavialand, luiden als volgt:

- dat uiterlijk op 31 december 2027 de verplaatsing van de Bataviawerf naar de nieuwe locatie is afgerond en de grond onder de werf kan worden gebruikt voor detailhandel conform de nog nader in te vullen voorgestelde inrichting van Bataviakwartier;
- dat het schip de Batavia een prominente rol krijgt en als icoon zichtbaar is voor de bezoekers van Bataviakwartier;
- dat op 31 december 2025 een multifunctioneel entreegebouw is gerealiseerd dat qua architectuur en uitstraling recht doet aan de prominente plek;

Het entreegebouw zoals geformuleerd in de derde eis maakt geen deel uit van de programmascope van Batavialand. In de businesscase van Brink, die de grondslag vormde voor de provinciale besluitvorming (zie bijlage 1, document h) wordt gesproken van een aanpassing van het bestaande entreegebied van Batavialand, onder meer bestaand uit het aanpassen/verbeteren van publieksvoorzieningen en een gedeeltelijke aanpassing van de publiekspresentatie in verband met de aanwijzing tot NSD. Dit behoort wel tot de programmascope van Batavialand. De derde eis geeft aan dat een architectuur en uitstraling nodig is die recht doet aan de prominente plek. In gesprekken is hiervoor ook de term ‘markante architectuur’ gebruikt. Echter, de kostengetallen die door Brink zijn aangehouden gaan uit van “een functioneel en doelmatig ambitieniveau”. Hierdoor is het de vraag in welke mate een andere – hogere – architectonische kwaliteit dan waar door Brink rekening mee is gehouden, effect zal gaan hebben op de kosten van het project.

Voor de stedenbouwkundige inpassing van het ruimteprogramma van Batavialand is met de gemeente afgesproken om te onderzoeken in hoeverre met de doorontwikkeling van Batavialand ruimtelijk aangesloten kan worden op de eisen en een optimale bijdrage kan worden geleverd aan het kwaliteitsniveau van het gebied. Batavialand is immers ook gebaat bij die kwaliteit. Dit betreft onder meer de ambitie voor een aantrekkelijk entreegebied kijkend vanaf de Bataviavhaven naar Bataviastad over de Lelybaan. Voor de wand van de Lelybaan heeft de gemeente aangegeven te streven naar “een actieve plint”. Dit houdt in dat voorbijgangers niet langs alleen maar gesloten wanden lopen, maar dat er afwisseling is in het beeld en er mogelijk hier en daar bij ruimten ingekeken kan worden. Batavialand heeft dit betrokken in het RF-PvE.

Eind augustus 2023 is een concept van het nieuwe bestemmingsplan ingebracht in collegiaal vooroverleg. Deze conceptkaart is eveneens betrokken in het RF-PvE, met name voor wat betreft de contouren van de verwachte toekomstige kavel en de aanduiding ten aanzien van het maximaal toegestane bebouwingsvlak, het bebouwingspercentage en de bouwhoogte. Voor het toekomstige bebouwbare oppervlak gaat de gemeente uit van de contouren zoals die nu ook in het vigerende bestemmingsplan opgenomen zijn. Voor het RF-PvE worden de lijnen van dat vlak aangehouden als begrenzing van mogelijke bebouwing.

3 Bestaand terrein en gebouwen

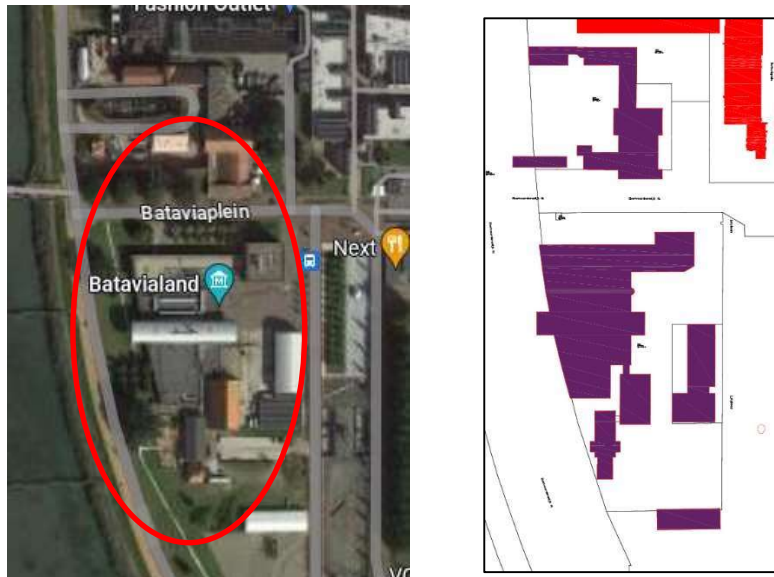
3.1 Bestaande voorzieningen en oppervlakten

Ten behoeve van het RF-PvE is als eerste door Antea Group een uitgebreide opname gemaakt van de bestaande oppervlakten van terreinen, gebouwen en voorzieningen waarvan Batavialand gebruik maakt..

In bijlage 2 zijn per onderdeel de totale oppervlakte en oppervlakte per ruimtefunctie opgenomen, ondersteund door middel van plattegronden en foto's. Als bijlage 3 is een overzicht van bestaande oppervlakten opgenomen. In de paragrafen hierna worden gebouwdelen, ruimten en het gebruik op hoofdlijnen toegelicht.

3.2 Museumgebouw c.a.

De hoofdlocatie van Batavialand is het bestaande museumgebouw met omliggende terrein.

Het museumgebouw c.a. ligt op het kadastrale vlak Lelystad M 9924. Dat vlak is in totaal 13.000 m² groot. Op het terrein ligt het museumgebouw of beter gezegd het museumgebouwcomplex.

Eerste gebouw op de huidige museumlocatie was 'de Verrekijker', de huisvesting van Nieuw Land Poldermuseum ontworpen door Benthem Crouwel Architecten gerealiseerd in de periode 1991-1993. Het is een vanwege zijn indeling en trappen erg onhandig museumgebouw, slecht geïsoleerd en qua klimaat- en luchtvochtigheidscondities onvoldoende geschikt om archeologische of archiefcollecties tentoon te stellen.

In 2004 is het gebouw deels vervangen en uitgebreid naar een ontwerp van Atelier Pro om de toen nieuwe fusieorganisatie te huisvesten: Nieuw Land Erfgoedcentrum, de optelsom van een rijksarchief in de provincie, een provinciaal museum, een onderzoeksinstelling met documentatiecentrum en het provinciaal archeologisch depot.

Onderdeel van dat ontwerp zijn de grote hal en zaal die als evenementenruimten waren bedoeld, de depottoren en de schokbeton Noordoostpolderschuur die ook nu nog in gebruik zijn. In het kader van deze fusie werd samenwerking aan de kust al aangemoedigd en is scheepswrak De Ventjager al in 2005 verhuisd naar het museum. Ook dit Nieuw Land-gebouw, het huidige museumgebouw, echter bedoeld als evenementengebouw, voldoet niet aan de huidige museumcondities. Om archeologische- en archiefcollecties tentoon te stellen zijn de creatie van relatief dure en energie-slurpende geklimatiseerde vitrines c.q. ruimtes nodig. Daarnaast biedt het geen geschikte ruimteafbakening voor verschillende functies en tentoonstellingen binnen het gebouw.

Bij het samengaan van het museum met collecties van Nieuw Land Erfgoedcentrum, de Bataviawerf, het provinciaal archeologisch depot en de afdeling scheepsarcheologie van de RCE in 2017, is door de RCE in 2016 afscheid genomen van het gebouw van scheepsarcheologie. De kleine objecten van de maritiem archeologische collectie zijn ondergebracht in een geklimatiseerd depot op de eerste verdieping van de depottoren bij het museum. De grote stukken pasten daar niet in, of waren te zwaar, en zijn verhuisd naar een depotruimte bij bedrijf POT in Amersfoort. De scheepswrakken De Beurtvaarder en de Zeehond/Fiducie moeten nog in het kader van de doorontwikkeling van Batavialand vanaf de plek bij Bataviastad worden overgebracht naar Batavialand. Hetzelfde geldt voor de grote en kleine conserveringsinstallaties die met rijksgeld werden ontwikkeld in 2017-2021 (programma Wegwerken achterstanden) en opgesteld staan in Sneek.

Met de aanwijzing tot NSD zal het depotoppervlak aanzienlijk uitgebreid dienen te worden, waardoor delen van de nationaal maritieme collectie, met name de grote en/of zware objecten die nu gehuisvest zijn in gehuurde ruimten bij POT in Amersfoort en de conserveringsinstallaties in Sneek naar Lelystad kunnen verhuizen. Het opheffen van de dislocatie van de collectie en faciliteiten komt het beheer van de collectie, met name de monitoring en het onderzoek naar de collectie zeer ten goede.

Behalve de evenementenzalen, tentoonstellingsruimtes en de depottoren bevat het museumgebouw een entree, filmzaal, verschillende vergader- en congresfaciliteiten en kantoren. Op de grens tussen kantoren en publieksruimte liggen het Studiecentrum van Batavialand en Het Flevolands Archief waar onderzoekers collecties kunnen raadplegen, de Schatkamer waar collectie gepresenteerd kan worden en het Restauratieatelier waar publiek kan meekijken met het werk van medewerkers restauratie en conservering. Schatkamer en Restauratieatelier zijn van Batavialand.

Van het hoofdgebouw is een NEN 2580 meetstaat van de provincie beschikbaar. Die meetstaat is als bijlage 4 bijgevoegd.

Op het centrale terrein staat verder het conserveringsstation van de IJsselkogge. In dit tijdelijke gebouw uit 2016 wordt het zeer bijzondere koggeschip uit de 15de eeuw door Batavialand geconserveerd.

Volgens de huidige planning (september 2023) wordt de conservering in het conserveringsstation in december 2024 afgerond en kan het scheepswrak daarna verplaatst worden naar een museale omgeving waar de verdere monitoring en aanvullende conserveringshandelingen plaats kunnen vinden. Het gebouw zal zodra de conservering voltooid is afgebroken worden. Bekeken wordt dan of technische installaties, zoals bijvoorbeeld de sproei installatie of klimaatregeling hergebruikt kunnen worden.

Wegens gebrek aan ruimte op de huidige locatie van Batavialand wordt thans ook bij een externe partij (het bedrijf dat de conserveringsunits ontwierp en produceerde) een conserveringshal gehuurd in Sneek waar de units voor het conserveren van groot en klein hard en zacht hout geplaatst zijn. Met de bouw van het NSD waar ook conserveringsruimten bij horen om scheepshout goed te kunnen conserveren, zullen de installaties en het te conserveren hout naar Lelystad over komen waarmee ook deze dislocatie opgeheven wordt.

Rond museum en werf van Batavialand liggen op verschillende plekken diverse objecten die van Batavialand zijn en behoren tot de werfactiviteiten (bouwhout) en/of het collectiebeheer (bijvoorbeeld nog te waarderen, selecteren en registreren oudere scheepsvondsten van hout of ankers).

Op de parkeerplaats ten oosten van Bataviastad liggen twee vrijwel complete scheepswrakken, de Beurtvaarder en de Fiducie/Zeehond. Deze scheepswrakken liggen daar nog uit de tijd dat de afdeling scheepsarcheologie van de RCE hier gevestigd was. De Beurtvaarder ligt in een grote vitrine die speciaal op maat voor het wrak gebouwd is. De Fiducie staat onder een voliërenet onder een afdak. Beide scheepswrakken moeten verplaatst worden naar de museumlocatie waarbij het uitgangspunt is dat de Beurtvaarder binnen/inpandig moet liggen en de Fiducie buiten onder een overkapping mag blijven liggen. Beide wrakken worden wekelijks gemonitord.

Ten noorden van de scheepswerf, naast de communicatietoren wordt momenteel een opslagterrein gehuurd van de gemeente.

Dit terrein zal de komende jaren leeg worden gehaald door Batavialand om het conform het terrein van de scheepswerf, aan de gemeente over te kunnen dragen voor herontwikkeling.

Opgemerkt wordt dat op het terrein van Batavialand, dat eigendom is van de provincie Flevoland, ook restaurant de Cantine is gevestigd. Dit gebouw is eigendom van de gemeente Lelystad. De Cantine maakt geen onderdeel uit van de bedrijfsvoering van Batavialand. Het RF-PvE gaat ervan uit dat dat zo blijft. De Cantine is daarom door Antea ook niet opgenomen in de ruimtestaat noch in de verkenning van de ruimtelijke inpassing.

3.3 Scheepswerf

De scheepswerf die tegenover het museum, aan de overzijde van de straat ligt, maakt een zeer belangrijk onderdeel uit van Batavialand. Er wordt onder meer het verhaal verteld van scheepbouwer Willem Vos die in 1985 begon met de bouw van het schip de Batavia en de werf laat in al zijn facetten de nevenactiviteiten van de scheepsbouw zien. Op moment van ontstaan was er een groot tekort aan betaalde banen en was er de kans om jonge mensen via deelname aan de bouw van het schip aan het werk te helpen. Deze sociale insteek van het project van Willem Vos is nog steeds aanwezig op de werf en is inmiddels sterk verweven met een educatieve functie: mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt en internationale studenten werken samen aan de bouw van een waterschip, daarbij begeleid door een team van leermeesters. De vele vrijwilligers die nog steeds bij de werf actief betrokken zijn, getuigen van de liefde voor deze bijzondere plek en het daarbij behorende gedachtegoed. Behalve de bouw van het waterschip, waarvoor alle onderdelen op de werf zelf gemaakt worden, zijn er ook tal van andere activiteiten te zien in de werkplaatsen: de zeilmakerij, de houtwerkplaats, de touwslagerij, de kuiperij, de modelwerkplaats, de smederij en de beeldsnijderij.

De werflocatie wordt gehuurd van de gemeente Lelystad en de grond zal voor herontwikkeling worden overgedragen aan de gemeente. De werfactiviteiten zullen dan verhuizen naar de museumlocatie van Batavialand. Uitgangspunt is dat de bestaande bouwwerken, behalve stellingen waar boten in liggen, niet meeverhuizen naar het museum. In kader van de doorontwikkeling is voorzien dat delen van de werffuncties een nieuwe behuizing zullen krijgen. Daarbij zal terdege rekening worden gehouden met geluid en ook andere omgevingsfactoren die scheepsbouw met zich mee brengt en het voorkomen van overlast voor de omgeving.

Een aantal functies van de werf zal ingepast worden het bestaande museumgebouw. Gedacht wordt onder meer aan samenvoeging filmzaal- en vergaderlocaties, en herpositioneren van de winkel en het restaurant.

3.4 Batavia

Hiervoor is al aangegeven dat bouw van de Batavia een belangrijke rol heeft vervuld in de ontwikkeling van Lelystad. De Batavia is een waarheidsgetrouwe reconstructie van een zeventiende-eeuws spiegelretourschip dat in 1629 voor de Australische kust verging. Ruim 200 jaar later werd de houten scheepsbouw nieuw leven ingeblazen door Willem Vos. Op 4 oktober 1985 begon hij aan zijn droom: een reconstructie maken van een spiegelretourschip uit 1628. Het werd de Batavia, een schip met een verhaal. Onder Willems bezielende leiding bouwden gedurende tien jaar ruim 600 jongeren mee aan de Batavia en kregen zo de kans een vak te leren. Tijdens de bouwfase hebben honderdduizenden mensen een bezoek gebracht aan de werf. Op 7 april 1995 werd de Batavia gedoopt door koningin Beatrix.

Er zijn in de wereld al meerdere schepen uit de periode van de 16de tot de 18de -eeuw nagebouwd. Meestal worden grote concessies gedaan om dit mogelijk te maken. De Batavia is anders. Er wordt dan ook niet gesproken van een 'replica', maar van een 'reconstructie'. Het schip is authentiek, volgens 17de-eeuwse scheepsbouwmethodes, gebouwd en een bezoek aan het schip geeft een uitstekende indruk over hoe een 17^{de}eeuws retourschip er uitgezien moet hebben. Een zeer indrukwekkende en unieke ervaring.

Momenteel ligt het schip in het water voor de werf en trekt jaarlijks nog steeds veel bezoekers. Een bezoek aan de Batavia is een belangrijk onderdeel van het bezoek dat de meeste bezoekers brengen aan Batavialand

Het schip is momenteel in zeer slechte staat, ondanks de onderhoudswerkzaamheden die scheepsbouwers en vrijwilligers jaar in jaar uit vervullen. Duidelijk is dat het schip buitengewoon veel onderhoud nodig heeft wat uiteraard kostbaar is. Op basis van door externe deskundigen uitgevoerd technisch onderzoek is gebleken dat het schip zo snel als mogelijk het water uit moet. Wat er daarna mee kan en moet, is nog onderwerp van onderzoek en ook van kostenramingen. De thans beschikbare informatie geeft aan dat het schip voor toekomstig behoud, niet zonder bescherming in de open lucht kan staan. Dit was overigens bij aanvang van de bouw ook niet de verwachting van Willem Vos en de zijnen.

Het onderzoek naar wat een houdbare toekomst zou kunnen zijn voor de Batavia (het behoud) en welke inspanningen hier jaarlijks voor nodig zouden zijn (de exploitatie) maakt deel uit van de doorontwikkeling van Batavialand. Voor het RF-PvE wordt er vooralsnog vanuit gegaan dat de Batavia op het land gezet wordt en geeft daar ook een mogelijke locatie voor aan, in afwachting van besluitvorming en financiering.

4 Museaal concept

4.1 Land onder Water

Flevoland en het voormalige Zuiderzeegebied hebben internationaal gezien een unieke historische geografie. In het gebied dat nu Flevoland is ontmoet je jagers en verzamelaars van de Swifterbantcultuur, middeleeuwse verhalen over de (roof)ridders van Kuinre, verhalen over de vissers en schepen van de Zuiderzee, de landinrichters en stedenbouwkundigen die de grootste multidisciplinaire polder ter wereld ontwierpen en het bijzondere verhaal van Willem Vos die met honderden vrijwilligers De Batavia bouwde. Uit al deze verhalen kun je opmaken dat het gebied van Flevoland al eeuwenlang bewoond is.

De rijke geschiedenis van Flevoland en het Zuiderzeegebied laat zien met welke kracht mensen vormgeven aan hun bestaan en hun omgeving, precies op deze plek. Batavialand draagt door het vertellen van deze verhalen in sterke mate bij aan de identiteit en leefbaarheid van het huidige Flevoland, zoals in de visie van Flevoland is verwoord.

In Flevoland loop je op de bodem van de Zuiderzee, bezaaid met bijna 450 scheepswrakken. Deze jongste provincie van Nederland is dan ook 's werelds grootste scheepsskerkhof op het droge. Daaruit voort vloeiende het logische vervolg om vanaf 2016 beheerder te worden van de maritieme archeologische rijkscollectie. Scheepsbouw door de geschiedenis heen, is dan ook een belangrijk thema binnen de collecties en het museum. De expertise over behoud en beheer van scheepshout en de breedte van archeologische collecties, maakt het museum tot een landelijk kennisinstituut.

Op de werf wordt scheepsbouw tastbaar gemaakt, door ambachtelijke werkplaatsen en hoogstaand vakmanschap. Hier wordt geleerd door te doen, en werken historici, archeologen en vakmensen samen om te begrijpen hoe schepen en hun diverse onderdelen werden gebouwd.

De collecties, werkplaatsen en verhalen creëren een interessante mix van een cultuurhistorisch en wetenschap- en techniekmuseum. Deze maken het leven van de gewone mensen tastbaar, van vroeger, nu en straks. Door de bezoeker centraal te stellen in Batavialand als gemeenschapsmuseum wordt een hoge mate van relevantie, betrokkenheid en sociale interactie gecreëerd. Batavialand is laagdrempelig en inclusief, de bezoeker neemt actief deel in het onderzoek naar de geschiedenis in de breedste zin van het woord.

4.2 Museaal concept

De onderscheidende elementen van het museum, kennisinstituut en werkplaats in één, vormen samen een zeer krachtig verhaal. De (scheeps)archeologische collecties met de échte objecten en verhalen staan centraal in de onderwerpen die voor publiek gepresenteerd worden. Die zijn te bekijken, maar ook te 'ervaren' aan de hand van de collectie en de activiteiten op de werf. In de nieuwe opzet van het museum liggen de wrakken, de vondsten en de werf/werkplaatsen bij en naast elkaar en vertellen ze samen het verhaal over houten scheepsbouw in vroegere tijden, over ambachten, wonen en varen in het gebied.

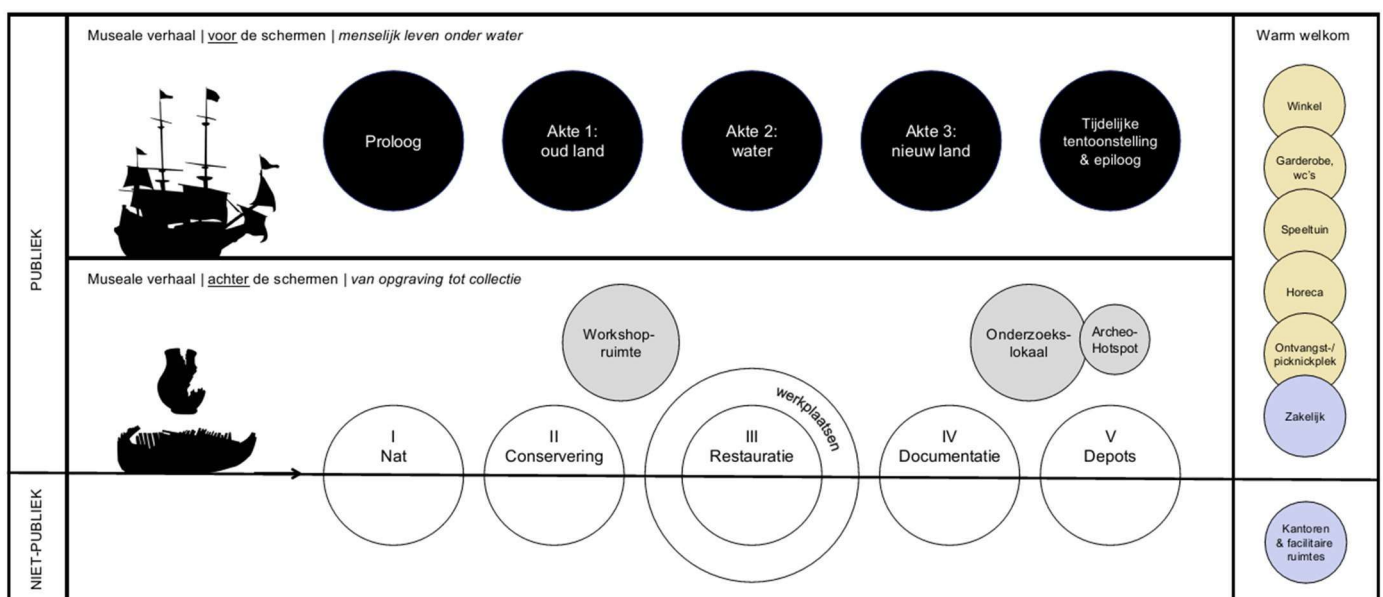
Via een ambachtelijke, hands-on en persoonlijke aanpak, krijgt de bezoeker een actieve rol in de beleving van de geschiedenis op deze unieke plek.

De bezoeker ontmoet en staat naast de onderzoekers en ambachtsmensen die met hun hart, hoofd en handen de geschiedenis zichtbaar maken. De verhaallijnen van OUD LAND, WATER EN NIEUW LAND zijn de coulissen waartegen dit afspeelt. Het biedt vanuit het onderscheidende museumconcept een stevig businessmodel en positionering in museumland.

Zoals is aangegeven, maakt de integrale ontwikkeling en implementatie van de herpositionering van het museum door een nieuwe vaste presentatie en ruimte voor tijdelijke tentoonstellingen geen onderdeel uit van deze projectscope voor de doorontwikkeling. Met de eerste scope van de doorontwikkeling wordt wel een belangrijke eerste stap gezet voor de herpositionering van Batavialand. In aansluiting op de investering van het Rijk voor de bouw van het NSD, heeft de provincie Flevoland middelen toegekend om een deel van de presentatie daarop te laten aansluiten. Ook wordt de studiezaal/workshopruimte opnieuw ingericht met het oog op de aanvullende inhoud van het NSD.

Om ervoor te zorgen dat deze eerste fase aan investering besteed wordt aan het alvast tot stand brengen van een eerste deel van de nieuwe vaste presentatie, is door Batavialand opdracht gegeven aan Studio Louter dat gespecialiseerd is in conceptontwikkeling. Studio Louter is een Nederlands bureau met zeer brede, ook internationale ervaring en is een geschikte partner om Batavialand te ondersteunen bij de conceptontwikkeling: de ontwikkeling van het grote, centrale verhaal dat Batavialand kan en wil vertellen. Dit is in samenwerking met Opera Amsterdam uitgewerkt.

Een van de basispijlers onder het concept is dat bezoekers niet alleen presentaties in vitrines komen bekijken: alle facetten van Batavialand, of het nu het depot is, de sproeivloer of de smederij, vertellen samen de verhalen. Bezoekers in al die facetten en rijkheid mee te nemen is het primaire uitgangspunt. Bezoekers kunnen meedoen en meekijken. Het concept is verbeeld in het onderstaande schema van de publieksstromen die gekoppeld zijn aan twee thema's van het museum. De eerste is het thema van voor de schermen: 'van oud land naar nieuw land'. Het tweede thema biedt een blik achter de schermen en stelt 'van opgraving van een vondst via conservering naar depotstelling of tentoonstelling' centraal.

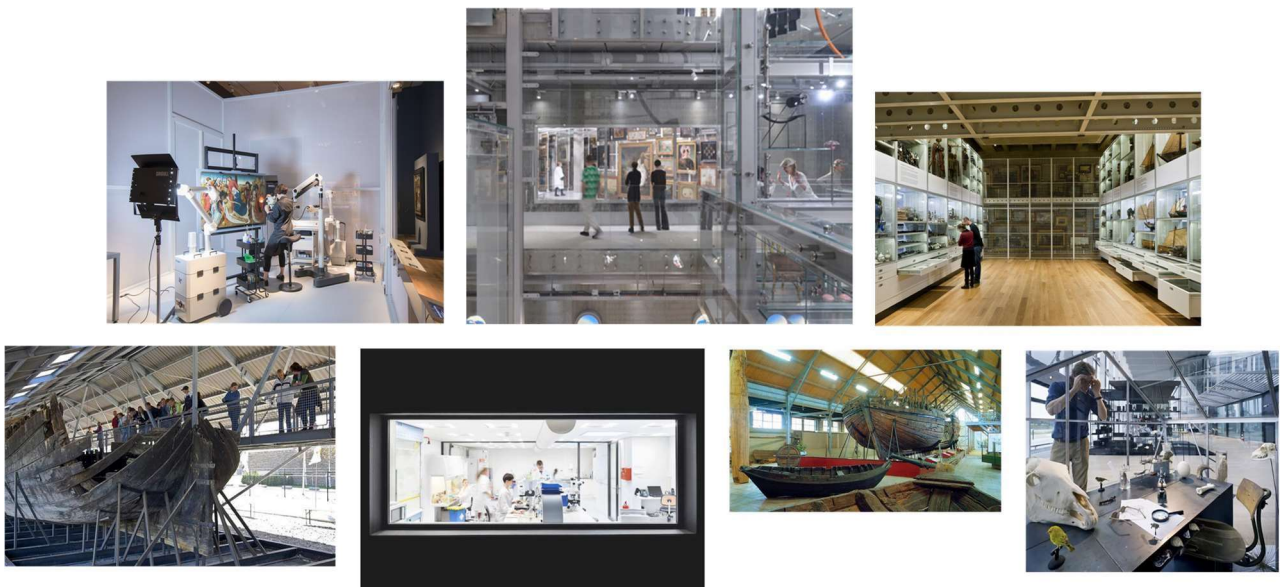

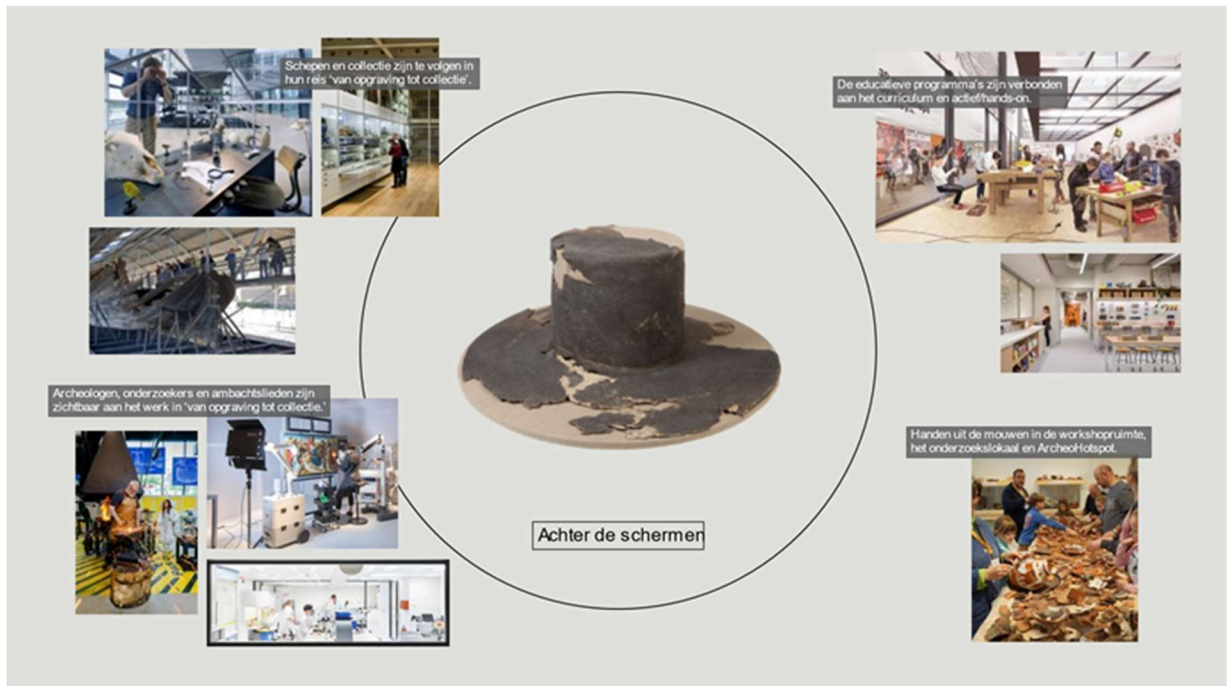
Behalve een aantrekkelijke presentatie van het eerste thema waarin collecties in context tentoon worden gesteld, zal Batavialand bezoekers een inkijk geven in de breedte van de werkzaamheden van het NSD. De depots zijn nu weinig toegankelijk, mede vanwege veiligheid en de klimatologische omstandigheden. Het streven is om waar mogelijk de depots als zichtdepot uit te werken. Dit kan bijvoorbeeld door loopzones langs een depot te laten voeren, waarbij door glaspuilen een inkijk wordt gegeven in het depot.

In delen van de conserveringsruimten is het ook mogelijk om bezoekers een inkijk te geven in de bijzondere werkzaamheden en de bijzondere collecties. Ook wordt het in workshopruimtes mogelijk en wenselijk om in contact te komen met de medewerkers van het museum (Archeohotspot en live science lab).

Er is een logische flow nodig vanaf het entreegebied naar tentoonstellingsruimtes, zichtdepots en naar de actieve ateliers van het NSD en het museum en ook van de werfwerkplaatsen: een logische flow voor medewerkers, bezoekers en ook voor objecten.

Het concept gaat ervan uit dat ateliers en werkplaatsen tegen zichtdepotruimten aan liggen waarbij gelet moet worden op trillingen vanuit de werkplaatsen. Er wordt ook nog nagedacht over welke collecties beter naar de nieuwe depotruimtes kunnen en welke collecties goed geschikt zijn als zichtdepot. Het depot wordt niet integraal toegankelijk maar waar mogelijk wordt een blik op activiteiten geboden. Bezoekers dienen een heldere lijn aan te treffen in het parcours van hun bezoek om te snappen waar ze zijn en wat ze straks kunnen bekijken en doen. Ook dienen bezoekers keuzen te kunnen maken voor de onderdelen ze aan zouden willen meenemen. Een informatieve en educatieve laag over en bij deze depots en werkplaatsen is zeer wenselijk voor het begrip van de bezoeker. Hieronder is een aantal afbeeldingen van andere organisaties opgenomen uit het museale concept van Studio Louter en Opera Amsterdam.

Zoals eerder is aangegeven, is vooralsnog alleen het principe van het museale kernconcept opgezet, gewerkt vanuit een eerste aanzet van de nieuwe visie.

De uitwerking van het museale concept alvorens het geïmplementeerd kan worden, is minstens zoveel werk als het ontwerpen en uitwerken van een gebouw. Van de inrichting van de werkplaatsen en ateliers, de verhaallijnen, tot hoe een bepaald verhaal het beste verteld kan worden en met welke middelen, zijn onderwerpen die in een periode van maanden van iteratieve samenwerking tussen Batavialand en Studio Louter/Opera tot stand wordt gebracht. In het museale ontwerp moeten tal van aspecten ondervangen zijn zoals maximale toegankelijkheid van informatie van bezoekers van alle leeftijden en ook voor bezoekers met eventuele hulpvragen. Er dient rekening te worden met een educatieve laag aan informatie voor verschillende soorten bezoekers, ook geïnteresseerde collega's uit het veld en er dient rekening mee te worden gehouden dat niet alle bezoekers meerdere uren uittrekken voor een museumbezoek. Daarnaast zal er gewerkt moeten worden aan de invulling van de tweede fase, de uitwerking van de vaste presentaties, waartoe ook capaciteit en creativiteit beschikbaar voor moet zijn.

5 Ruimtelijk functioneel programma

5.1 Financiële kader en toetsing

Alvorens in de paragrafen hierna in te gaan op de inhoudelijke aspecten van het ruimteprogramma wordt eerst stilgestaan bij het taakstellende financiële kader.

Lopende de ontwikkeling van de ruimtestaat in de afgelopen maanden, is de inhoud doorlopend getoetst aan de functionele noodzaak van bepaalde ruimten voor het functioneren en de exploitatie van Batavialand. In de ruimtestaat zijn alleen noodzakelijke ruimten opgenomen. Ook is de inhoud doorlopend getoetst aan de middelen.

Voor de scope van het NSD is - op basis van het onderzoek van Batavialand naar een goed functionerend geheel - met het Rijk onder voorbehoud van bestuurlijke besluitvorming ruimte gevonden om het functionele programma te verbeteren ten opzichte van de inhoud van de Brink rapporten. Het RF-PvE gaat ervan uit dat de bestuurlijke besluitvorming positief zal uitvallen. De financiële toetsing zoals die door Batavialand met behulp van kostenkengetallen van Brink en ook van Antea Group is opgesteld, geeft aan dat de scope zoals opgenomen in de ruimtestaat gerealiseerd kan worden binnen de beschikbare middelen. Dit gaat uit van:

- ☐ een bijgesteld investeringsplafond van het Rijk voor het NSD;
- ☐ het onveranderde initieel investeringsplafond van de provincie Flevoland in samenhang met het NSD;
- ☐ de indicatie van de grondopbrengst, bovengrens, uit de verkoop van de kavel waar thans de werf op gevestigd is voor de werf; en in aanvulling daarop:
- ☐ het bedrag dat de provincie Flevoland bij wijze van risicoreservering aanhoudt in het kader van de grondopbrengst.

Ten aanzien van de verplaatsing van werffuncties geldt er geen vaststaand budget is. Toch moet voor de verplaatsing met een bepaald investeringskostenniveau rekening te worden gehouden. Voor de uitwerking van de doorontwikkeling dient er duidelijkheid te zijn over de scope. Eind 2022 is door Antea Group op verzoek van Batavialand en de provincie Flevoland een raming opgesteld voor de verwachte kosten. De afgegeven raming is vervolgens op verzoek omlaag bijgesteld door het ruimteprogramma te reduceren en ook een aantal posten buiten beschouwing te laten. Inmiddels is op basis van interne gesprekken over de werffuncties en mogelijke synergie met andere ruimten in het ruimteprogramma duidelijk dat de het substantieel inkrimpen van het ruimteprogramma niet mogelijk is.

5.2 Ruimteprogramma

5.2.1 toelichting

Op basis van de analyse van de bestaande ruimten en de visie voor het toekomstig museale concept, heeft Antea Group in nauwe samenwerking met Batavialand de ruimtestaat opgesteld voor de doorontwikkeling. Het ruimteprogramma bevat de uitwerking van het NSD dat in opdracht van het Rijk gerealiseerd zal worden (gebouwen en terreinprogramma) en het programma dat bij het NSD hoort en door de provincie Flevoland gerealiseerd zal worden.

In de ruimtestaat is ook het ruimteprogramma opgenomen van de functies van de werf die verplaatst moeten worden naar het museumterrein en met de andere twee functionele pijlers een functioneel logisch en kloppend geheel moet vormen.

Waar nog van toepassing, is gebruik gemaakt van informatie uit de Brink 2020 en 2022 rapporten. Uit nadere uitwerking ten behoeve van dit RF-PvE is gebleken dat er op punten vergissingen zijn gemaakt in de oppervlakten: in een aantal gevallen bleek een ruimte die als bruto vloeroppervlak (BVO) werd aangehouden, het netto vloeroppervlak (NVO) te betreffen. In nauwe samenwerking met Batavialand zijn daardoor alle oppervlakten tegen het licht gehouden en waar nodig aangepast tot de feitelijk benodigde ruimte: het nuttig oppervlak (NO).

5.2.2 ruimtestaat

De ruimtestaat voor de doorontwikkeling is als bijlage 5 opgenomen. De ruimtestaat is opgebouwd uit diverse ruimteclusters die uitgewerkt zijn voor de processen die zich binnen Batavialand afspelen. Om de lijn vanuit documenten die onder besluitvorming voor de doorontwikkeling liggen, helder te houden, is de ruimtestaat langs die lijnen opgesteld.

Omdat deels sprake is van een nieuwbouwopgave en deels van een verbouwingsopgave is in de ruimtestaat een gedifferentieerde berekening gemaakt naar het BVO of althans een maatstaf waarop de investeringskosten dienen te worden bepaald. Hiertoe zijn op oppervlakten waar nodig en van toepassing geacht toeslagen opgenomen voor horizontale en verticale verkeersruimte, voor inpassings- of ontwerpverlies en ook voor techniek/constructies.

5.2.3 technische uitgangspunten en eisen

Aan Antea Group is opdracht gegeven voor het Ruimtelijk Functioneel Programma van Eisen. Het toevoegen van de technische eisen maakte geen onderdeel uit van de vraagstelling. Batavialand beschikt zelf over de benodigde kennis en expertise op het technisch inhoudelijke vlak. De ruimtestaat, zoals die in samenwerking met Antea Group tot stand is gebracht, is vervolgens door Batavialand opgewerkt met een aantal technische eisen. Dit zijn eisen die samenhangen met het beoogde specifieke gebruik. Aangenomen wordt dat het onafhankelijke PvE van de provincie Flevoland alle gebruikelijke technische eisen zal bevatten.

Het is uiteraard van groot belang dat depotruimten en ook andere museale ruimten voldoen aan de eisen die eraan gesteld moeten worden in het kader van adequaat, professioneel uitvoeren van alle taken op het gebied van beheer en behoud van de collecties. Deze eisen zijn leidend in de uitwerking van de (ver)bouwopgave waar de doorontwikkeling uit bestaat. Een groot deel van de eisen zijn onder meer opgenomen in het memo van Brink uit 2022 (Bijlage 1, c). Daarin is aangegeven dat bij het collectiebeheer in Batavialand de onderstaande juridische en normerende kaders gelden:

- Erfgoedwet en provinciewet (voor de instandhouding van het NSD en Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Flevoland);
- Advisering en voorschriften Erfgoedinspectie;
- Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie;
- Museumnorm 2020 (Batavialand is geregistreerd museum);
- Het SIKB, de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer, geeft de richtlijnen en protocollen uit t.a.v. een verantwoord beheer van de bodemvondsten. In protocol 4010 staan de eisen waaraan de archeologische depots moeten voldoen, met in paragraaf 5.4 met name de bouwkundige eisen voor de opslagruimtes in het depot.

In Brink 2020 stonden ook een aantal technische eisen en randvoorwaarden die voor een deel niet meer van toepassing zijn. Batavialand heeft een notitie opgesteld die in samenhang met de

ruimtestaat van Antea en het overzicht van technische eisen dat daarin is opgenomen dient te worden gelezen. De notitie bevat uitgangspunten, onder andere verwijzend naar toepasselijk wet- en regelgeving en ook normbladen voor de bouw, inrichting en beheer van depotruimten. Deze notitie is als bijlage 6 opgenomen.

Er is geen opdracht gegeven voor het bepalen van beeldkwaliteit, mede gelet op de basis van de kengetallen van Brink, maar Batavialand streeft voor de inrichting naar het onderstaande:

- ☐ materialisatie is stoer, ambachtelijk, warm en modern. Hout is een belangrijk materiaal, vanwege de scheepsarcheologie en scheepsbouw;
- ☐ bij de inrichting van Warm Welkom/het entreegebied: samen daaraan bouwen met de mensen van de werkplaatsen. Zowel aan het interieur als aan meubels bijvoorbeeld;
- ☐ services en andere elementen voor de binnenkant bijvoorbeeld ook door ambachtelijke werkplaatsen gemaakt (textiel-lab, schoenenkwartier etc.); zoals het scheepsbouwen ook ambachtelijk werk is. En in samenwerking met scholen, vrijwilligers en deelnemers;
- ☐ duurzaamheid staat voorop in de keuze van materialen, gemak voor gebruik en schoonmaak.

5.3 Ruimtecluster Deel I – NSD c.a.

De ruimtestaat van bijlage 5 is in een aantal delen opgedeeld. Deel I betreft de bouw c.q. realisatie van het NSD. Deel I.1 beschrijft de scope van het NSD dat in opdracht van het Rijk (OCW/RCE) wordt gerealiseerd. Het ruimteprogramma Deel I.1 bestaat uit een vijftal clusters:

1. depotruimten;
2. registratie;
3. collectie;
4. onderzoek;
5. conserveren.

5.3.1 Cluster 1: depotruimten

Cluster 1 betreft de bouw van aanvullende depotruimten (1.1-1.4). In totaal wordt circa 1.100 m² BVO toegevoegd. Deze depotruimten worden door de afdeling Kennis en Collecties van Batavialand idealiter nader onderverdeeld naar depots van verschillende formaten, draagkracht vloer en met verschillende soorten klimaatregimes. De betreffende kolommen zijn daardoor in de ruimtestaat nog leeg gelaten. Uitwerking van hoeveelheid collectie naar specifiek gewenste afmetingen, draagkracht vloer en of klimaat/luchtvochtigheidseisen zal nog moeten plaatsvinden, bijvoorbeeld in de Werkgroep Collecties. Uitgangspunt is dat het maritiem archeologische depot in de depottoren gehandhaafd blijft.

Onder dit cluster valt ook de transitoruimte die nodig is voor in en uitgaande transporten van collectie en een laad- en losruimte met voorzieningen voor het hijsen van zware objecten en ook een ruimte voor het in- en uitpakken van objecten (1.7). Ook de conserveringsafdeling zal gebruik maken van deze voorziening. Uitgangspunt is dat de bestaande kleine laad- en losruimte onder in de huidige depottoren gehandhaafd blijft voor kleinere objecten (en voor objecten van provinciaal archeologisch depot, erfgoedcollecties van Flevoland en Het Flevolands Archief).

De ruimten dienen in nauw overleg met collectiebeheerders van Batavialand te worden ontworpen en ingericht.

5.3.2 Cluster 2: registratie

Cluster 2 betreft de registratie van objecten. Dit cluster is volledigheidshalve opgenomen, omdat het onderdeel uitmaakt van het NSD, maar er is reeds een mobiele installatie voor het fotograferen (2.1) van objecten aanwezig. Deze voorziening is tussentijds op kosten van het Rijk gerealiseerd (programma Wegwerken Achterstanden). De ervaring tot dusverre met de voorziening is dusdanig positief dat het behouden blijft. Batavialand gaat ervan uit dat collectie het beste met een mobiele installatie kan worden vastgelegd. Het bouwen van een separate studio is daarmee niet noodzakelijk en het realiseren van separate werkplekken daarbij (2.2) ook niet.

5.3.3 Cluster 3: collectie

Zoals is aangegeven in hoofdstuk 4 dient bestaande collectie opgenomen te worden in het museale complex aan gebouwen. De Beurtvaarder (3.1), nu opgenomen in een vitrine bij Bataviastad, wordt onderdeel van het nieuwe museumconcept van Batavialand. Hiertoe dient op de museumlocatie een nieuwe plek geschikt te worden gemaakt. Dit houdt zowel aanpassing in van het binnenklimaat maar mogelijk ook van de maximaal toelaatbare vloerbelasting van de bestaande vloer. Ook de Ventjager (3.3.) nu te bezichtigen in de Schokbetonschuur, zal onderdeel worden van de presentatie en soortgelijke ingrepen vergen. De Fiducie (ook bekend als de Zeehond) (3.2) staat thans onder een afdak met volièrenet buiten en zal in de toekomst waarschijnlijk ook buiten komen te staan. Er ligt op dit moment nog collectie op de dependance in zeecontainers. De inhoud zal de komende jaren worden uitgezocht. Mogelijk dat daar nog objecten uitkomen die opgenomen moeten worden in het NSD (3.4)

De ruimten dienen in nauw overleg met collectiebeheerders van Batavialand te worden ontworpen, in aansluiting op de klimaateisen, en te worden ingericht.

5.3.4 Cluster 4: onderzoek

De scope NSD bevat ook het opnieuw inrichten van het studiecentrum, onder meer de inhoud ook afstemmend op de toevoeging van de NSD functies. Voor het centrum voor onderzoek en studie gaat Batavialand uit van:

- ☐ garderobe en kluisjes (persoonlijk) ten behoeve van onderzoekers (individueel);
- ☐ onderzoeksfaciliteiten voor het raadplegen van collecties, aansluitingen laptops etc.;
- ☐ balie, ruim opgezet met plek voor 1 á 2 medewerkers;
- ☐ plek voor een werk-kar om collectie te vervoeren van en naar Studiecentrum;
- ☐ kopieer/scanapparaat met uitlegtafel;
- ☐ uitlegtafels voor groot kaartenmateriaal posters A0;
- ☐ boekenkasten t.b.v. meest geraadpleegde (naslag)collecties;
- ☐ 2 vaste computers met toegang tot catalogi en onderzoeks-linken (pagina website Batavialand).

De ruimten dient in nauw overleg met collectiebeheerders van Batavialand te worden ontworpen en ingericht.

5.3.5 Cluster 5: conserveren

Een belangrijke taak van Batavialand is het beheer en behoud van de collectie: conserveren van vondsten in het kader van collectiebeheer is daar een zeer belangrijk onderdeel van. Er komt als onderdeel van het NSD een conserveringsstation voor middelgrote objecten en vondsten. De spoeivloer (5.1) is de centrale werkruimte waar objecten met PEG behandeld kunnen worden en

ook goed geïnspecteerd kunnen worden – rondom het spoeivlak is voldoende manoeuvreerruimte (vorklift). Grenzend aan de spoeivloer is de uitzoekvloer (5.2) waarop objecten bekeken en beoordeeld kunnen worden. Deze uitzoekvloer staat in directe verbinding (voldoende breed en hoog) met de uitzoek- en spoelvloer buiten (9.1).

Verder is er ruimte voor spoelbassins (5.5) en ook waterbakken (5.4) waarin objecten kunnen worden opgeslagen totdat ze behandeld kunnen worden. De waterbakken kunnen onder de begane grond vloer liggen, bijvoorbeeld afgedekt met rijplaten. Er is ruimte nodig voor opslag, onder meer voor vaten met PEG (5.5) en ook werkplekken voor de conservatoren. Uitgaande van een efficiënte inpassing van ruimten wordt ervan uitgegaan dat de bestaande houtwerkplaats en - restauratiewerkplaats (5.8/5.9) samengevoegd worden met houtbewerkingsfaciliteiten van de werf en niet separaat gebouwd hoeven te worden. Dit kan alleen als de houtwerkplaats 8.4 in de aangegeven omvang gerealiseerd wordt.

De ruimten dienen in nauw overleg met conserveringsdeskundigen van Batavialand te worden ontworpen en ingericht.

5.3.6 Cluster 6: Publieksvoorzieningen

Deel I.2 in de ruimtestaat is het cluster dat ook onderdeel uitmaakt van het NSD maar waar de provincie Flevoland opdrachtgever van is omdat het aan de publiekstaken zoals presentatie raakt. Deze ruimten zijn ook in Brink 2020 omschreven. Het uitgangspunt voor deze voorzieningen is dat ze ingepast worden in het bestaande museumgebouw.

Er dient één centrale publieksingang te komen (6.1), uitkomend op een entreezone voor alle aanbod, en een omsloten plot. De nieuwe entree dient uit te nodigen voor een bezoek; “een warm welkom”. De entree dient goed bereikbaar te zijn voor het publiek en van veraf duidelijk zichtbaar te zijn.

In de entreezone worden de volgende faciliteiten ondergebracht:

- ☐ kassa en receptie met duidelijke zichtlijnen vanaf en naar de entree en naar de exposities (6.1).;
- ☐ de kassa is ingericht op rolstoelgebruikers, zowel personeel als bezoekers;
- ☐ de entreezone geeft een logische toegang tot het museum en een goed startpunt voor een bezoek;
- ☐ er zijn faciliteiten zijn zoals sanitair en garderobe (kluisjes).(6.2/6.3);
- ☐ er is naast de algemene garderobe ook een opbergplek voor schooltassen en jassen (voorbeeld van Centraal Museum: bakken die afgesloten kunnen worden);
- ☐ ‘Jassen, tassen en plassen’ voor bezoekers dient zowel toegankelijk te zijn voor museumbezoekers als passanten. Dit betekent dat de toiletten binnen zichtafstand van de entree zijn gesitueerd. Toiletten zijn genderneutraal met de mogelijkheid ze om af te sluiten/betaald te maken;
- ☐ in het entreegebouw moet voldoende ‘zwerfruimte’ zijn voor groepen en schoolklassen en een plek om met een grote groep stil te staan en te oriënteren of een inleiding te krijgen;
- ☐ de horeca en winkel dienen vanuit de entree bezocht te kunnen worden. De horeca en winkel zijn ook voor passanten geopend, zijn vrij toegankelijk zonder kaartje en hebben idealiter zicht op het IJsselmeer;
- ☐ inrichting volgt de aanbevelingen van ‘Musea open u’ en Stichting Ongehinderd;

- ☐ Er zijn over het hele museumterrein diverse zitjes, ook in de expositiezalen.

Batavialand is een cultureel ondernemer en gaat om de eigen inkomsten te borgen uit van het onderstaande:

- ☐ publieksactiviteiten worden niet aangeboden aan ‘passanten’, omdat Batavialand de bezoeker graag binnen willen hebben. Er is wel een vrij toegankelijke ontvangstzone (winkel, horeca) en aan de buitenkant van het gebouw een zichtbare (educatieve) lijn met informatie;
- ☐ de winkel en de horeca hebben een commerciële functie en dienen daarmee om extra financiële middelen te verkrijgen ten behoeve van de instandhouding van het museum;
- ☐ de winkel en de horeca zorgen voor een actieve plint aan de buitenkant en zijn zowel gericht op museumbezoek als op passanten op de boulevard;
- ☐ De ingang tot de betaalde zone zal met een tourniquet toegankelijk zijn.

Er is momenteel een kleine winkelvoorziening in het museumgebouw (6.4) en een grote winkel bij de werf. Uitgangspunt is dat de winkel van de werf in het bestaande museumgebouw wordt ingepast en samengevoegd met de bestaande voorziening (7.5). De winkel ligt idealiter aan de rand van het museum zodat het goed bereikbaar is voor passanten. De winkel maakt net als de horeca gebruik van een emballageruimte 7.3 die ook overkomt van de werf.

Het onderdeel presentatie, dat een belangrijk onderdeel uitmaakt van de eerste fase herpositionering van Batavialand, is ook opgenomen in dit cluster (6.5). In Brink 2020 en 2022 zijn de middelen voor dit onderdeel voorzien. In samenwerking met Studio Louter zal Batavialand bepalen welk onderdeel van het museale concept het beste met de beschikbare middelen gerealiseerd kunnen worden (zie paragraaf 4.2 en de fasering van de herpositionering).

De ruimten dienen in nauw overleg met Batavialand te worden ontworpen en ingericht.

5.4 Ruimtecluster II – scope werf

Dit deel van de ruimtestaat betreft de te verplaatsen functies van de werf. De provincie Flevoland is de opdrachtgever.

5.4.1 Cluster 7: werffuncties - publiek

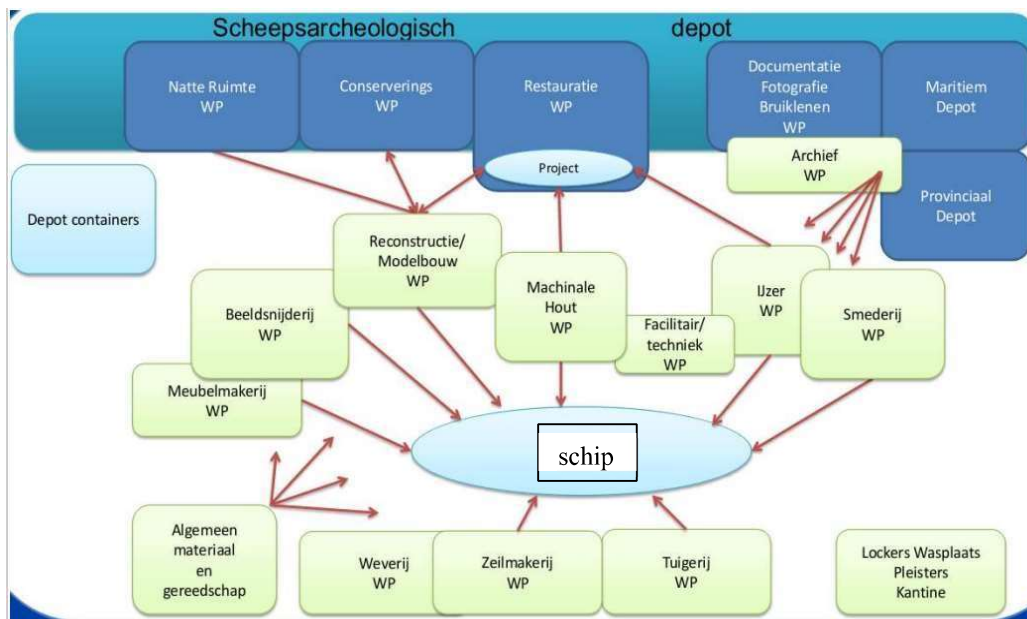
Cluster 7 bevat de publieksvoorzieningen horeca (7.1) en de reeds genoemde winkel (7.5) die ingepast dienen te worden in het bestaande museumgebouw. Voor de horeca geldt het volgende:

- ☐ de horeca bestaat uit een restaurant en verschillende koffie- en lunchbar ruimten, uitgaande van in totaal 100.000 bezoekers per jaar en piekdagen van 450 tot 500 bezoekers op een dag van 150 zitplekken verdeelt over verschillende plekken in het gebouw of een tweede horecapunt dat open kan op drukke dagen, zoals een ijstentje met een koffie ‘to go’;
- ☐ een goed ingerichte professionele keuken voor feesten en partijen, intern/extern;
- ☐ een picknick/eet plek voor scholieren: buiten dan wel een deel van de horeca gebruiken of af te schermen voor een schoolklas met begeleiders / groep van 50 personen;
- ☐ terras met uitzicht;
- ☐ indien de entree nabij de Kijker kan worden gerealiseerd dient een horecavoorziening in de Kijker te worden onderzocht. De Kijker biedt nog steeds ongeëvenaard uitzicht op het Markermeer. Dat dient te worden benut. Het bouwdeel dient wel te worden gerenoveerd en de knelpunten ten aanzien van het binnenklimaat en de bereikbaarheid te worden opgelost.

De ruimten dienen in nauw overleg met Batavialand te worden ontworpen en ingericht.

5.4.2 Cluster 8: werffuncties - bouw

Cluster 8 bevat alle werffuncties die verhuist dienen te worden naar het museumterrein voor zover deze niet in het bestaande museumgebouw ingepast worden. In een aantal workshops die door Antea Group zijn georganiseerd met leermeesters en collectiebeheerders zijn de verschillende functies uitgebreid besproken. Besproken is dat functies en ateliers van belang zijn voor de instandhouding van de scheepsbouwambachten en het kunnen blijven bouwen van schepen, welke werkplaatsen perspectief bieden voor opleidingen en ook aantrekkelijk zijn voor vrijwilligers en welke ateliers een positieve bijdrage leveren aan het museale concept in samenhang met het NSD. Het onderstaande schema geeft aan hoe de werffuncties en NSD functies gegroepeerd zouden kunnen worden rondom een schip dat gebouwd wordt.

De uitkomst van die workshops is een overzicht van ruimten en afmetingen van nieuw te bouwen ateliers. De smederij (8.1) en metaalwerkplaats (8.2) zijn samengevoegd tot een werkplaats waar alle bewerkingen van metaal uitgevoerd kunnen worden. De ruimte moet met zorg ontworpen worden rekening houdend met de opstelling van machines, veiligheidsvoorzieningen in verband met vuur en hitte, lawaai en geur.

Er zijn momenteel verschillende soorten atelierruimten voor onder meer de zeilmakerij, de tuigerij en de weverij. Deze activiteiten zijn voor bezoekers interessant om te zien en ook leuk om in een workshop aan mee te doen. Voor de ateliers wordt een grote ruimte (8.3) bedacht die flexibel gebruikt kan worden, e.e.a. in samenhang met de grote workshopruimte (8.5) waarin gebruikelijke educatievoorzieningen in zitten.

Alle hout gerelateerde activiteiten worden ondergebracht in het grote houtbewerkings- en modelbouwatelier (8.4).

Verder bevat het programma verschillende soorten opslagruimten voor materiaal en ook afvalcontainers. Er zijn ook overdekte stallingsruimten voor materieel. Er zijn ook voorzieningen voor medewerkers opgenomen zoals kleedruimten, sanitair en een aantal kantoorwerkplekken voor de leermeesters. Vooralsnog wordt ervan uitgegaan dat een separate kantineruimte voor medewerkers en vrijwilligers zal worden opgenomen als de bestaande kantine en te realiseren werfruimten ver uiteen liggen.

5.4.3 Cluster 9: terrein

Voor het in stand houden van de werkende werf, dat een belangrijke publiekstrekker is, dient ruimte op het buitenterrein beschikbaar te zijn voor de bouw van een schip in het kader van educatie, onderzoek en het sociale project van Batavialand in samenwerking met het Werkbedrijf.

Er wordt voorts voor conservering hout en collectie als eerste uitgegaan van de spoelvloer buiten van het NSD (9.1) en verschillend ruimten voor opslag van materiaal en stalling van materieel. Er wordt verder een bouwplaats van circa 1.000 m², opgenomen (9.6) waarbij rekening moet worden gehouden dat er met machines om een scheepswrak / te conserveren collectie heen gewerkt kan worden en ook de verschillende soorten materiaal uit een opslag opgehaald kan worden. Er moeten materialen in en uit een schip getakeld kunnen worden en ook aan- en afgevoerd kunnen worden (9.5).

Door de RCE is bovendien gevraagd om op het terrein een additioneel oppervlak van 1.000 m² vrij te houden voor toekomstige vondsten (9.7).

Aan de buitenrand van het terrein moet een toegang worden gecreëerd om een gebouwd schip te water te kunnen laten.

Verder is een terras opgenomen behorend bij de horeca.

De parkeervoorzieningen dienen in overleg met de gemeente te worden bepaald, in aansluiting op het integrale mobiliteitsplan voor het gebied. Batavialand zou graag het parkeren voor de medewerkers in bepaalde omvang op het eigen terrein te realiseren.

5.5 overige ruimten museumgebouw

In het bestaande museumgebouw zijn tal van ruimten opgenomen die geen onderdeel uitmaken van het RF-PvE voor de doorontwikkeling. Dit betreft onder meer de kantoorruimten en ook onderzoeksruimten die gehandhaafd zullen worden en vergaderruimten. De bestaande vergaderruimten bieden ruime mogelijkheden voor zakelijke verhuur. Hoewel delen van het bestaande gebouw aangepast moeten worden om nieuwe of uitgebreide functies op te vangen, dienen de vergaderfaciliteiten minimaal in stand te worden gehouden. Het gaat dan om:

- ☐ 1 flexibele ruimte 120 tot 150 personen; in te delen in 2 ruimtes voor minder personen, met afscherming voor geluid tussen de groepen;
- ☐ 1 flexibele ruimte van 6 tot 15 personen als exclusieve vergader-/verhuurlocatie;
- ☐ de mogelijkheid om een plek creëren voor unieke grotere events (de verrekijker);
- ☐ er is aan de rand van het plot een plek waar bussen kunnen stoppen en veilig uitstappen in de rijrichting mogelijk is.

De bestaande kantoren zijn groot genoeg voor het aantal medewerkers nu en in de toekomst maar het binnenklimaat is van matige kwaliteit en het energieverbruik is onaanvaardbaar hoog. Het

streven is om tijdens de aanpassing voor de doorontwikkeling hier verbeteringen in aan te brengen.
Hiervoor lopen al gesprekken met de provincie Flevoland als verhuurder.

6 Onderzoek ruimtelijke inpassing

6.1 uitgangspunten inpassing

Voor de inpassing van het functionele programma op het terrein is uitgegaan van het bestaande bestemmingsplanvlak. Hoewel nog concept lijkt de gemeente uit te gaan van dat oppervlak voor de ruimte die Batavialand in mag nemen. Het doel is dat uiteindelijk een logisch, functioneel geheel ontstaat dat ook in stedenbouwkundig opzicht (zie hoofdstuk 3) goed ingepast is. De maatstaf voor wat een goede inpassing is, is of de verschillende bedrijfsmatige processen goed door de huisvesting gefaciliteerd worden (onderlinge relaties).

Op basis van een tweetal onderleggers, één uitgaande van het totale vlak en één uitgaande van alleen het bestaande kadastrale vlak, is in een aantal verschillend samengestelde interne workshops de ruimtelijke inpassing onderzocht. De eerste workshop, die onder leiding van Antea Group is gehouden en waarvoor het ruimtprogramma is gevisualiseerd, heeft bruikbare denkrichtingen en inzichten opgeleverd voor de inpassing.

Samengevat zijn dit primaire relaties en processen:

1. de entree is primair een plaats gegeven, omdat deze zeer bepalend is voor de attractie van het publiek en de start vormt voor de museale lijnen;
2. aan de entree zijn de horeca en de winkel gekoppeld, die ook los van een museumbezoek toegankelijk moeten zijn;
3. het hoofdgebouw behoud zoveel mogelijk zijn functies, zijnde depot, kantoren en tentoonstellingsruimte;
4. de locatie van conserveringsstation van De IJsselkogge komt beschikbaar. Zo mogelijk kunnen bestaande funderingen in situ hergebruikt worden;
5. het NSD en de werkplaatsen worden grotendeels nieuw gebouwd en geven de mogelijkheid voor combinaties met betrekking tot de museale lijn; van vondst naar conservering en tentoonstelling. De werkplaatsen dienen voor het publiek als ondersteuning en attractie van het museale concept. Het depot wordt deels ingericht als zichtdepot voor het publiek. De ruimtes die een functie krijgen voor het publiek dienen bij elkaar te worden gesitueerd;
6. het depot van het NSD nabij de bestaande depottoren situeren. Het depot kan in meerdere verdiepingen worden gestapeld;
7. de ruimten voor conservering in het kader van collectiebeheer worden logisch ingepast met ruimten waarin de volgorde van het werkproces bepalend is, nabij de depotruimten en laad- en losfaciliteiten;

8. de werffuncties worden rondom de bouwplaats van een schip gepositioneerd. Een schip moet na gebouwd te zijn te water gelaten kunnen worden. Er moet rekening worden gehouden met de windrichting. Dit geldt ook voor de positionering van de Batavia;
9. de Schokbetonschuur is een kenmerkende gebouw, dat ingepast wordt in de nieuwe constellatie. Eén van de besproken opties is inpassing van een of meerdere werkplaatsen zoals bijvoorbeeld de smederij. Dit is nog iets dat in de ruimtestaat verwerkt moet worden;
10. de schepen de Ventjager en de Beurtvaarder krijgen een plek binnen in een geconditioneerde omgeving in het bestaande museumgebouw. De Fiducie/Zeehond komt onder een volièrenet onder een afdak buiten. Dit is in de ruimtestaat verwerkt;
11. het positioneren van de entree aan de zuidkant is onderzocht. Zoals dat in de onderstaande foto is weergegeven. De afstand van een entree op die positie is te ver weg van de kern van de museum- en werfactiviteiten. Het houdt ook in dat het gehele terrein omkaderd moet worden met een hek. Dit is niet wenselijk voor de inpassing en interactie van het Batavialand programma met de omgeving;

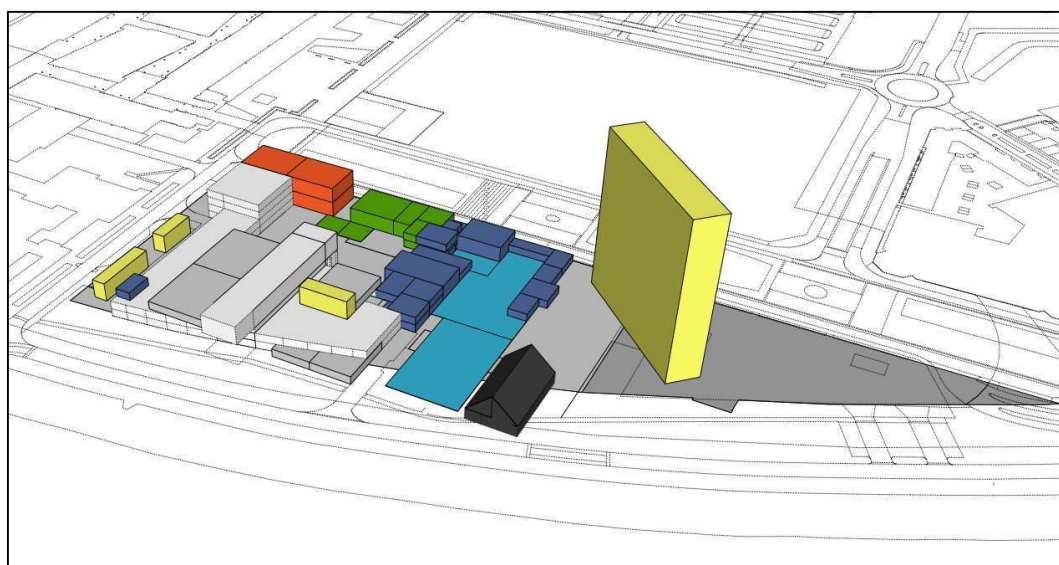
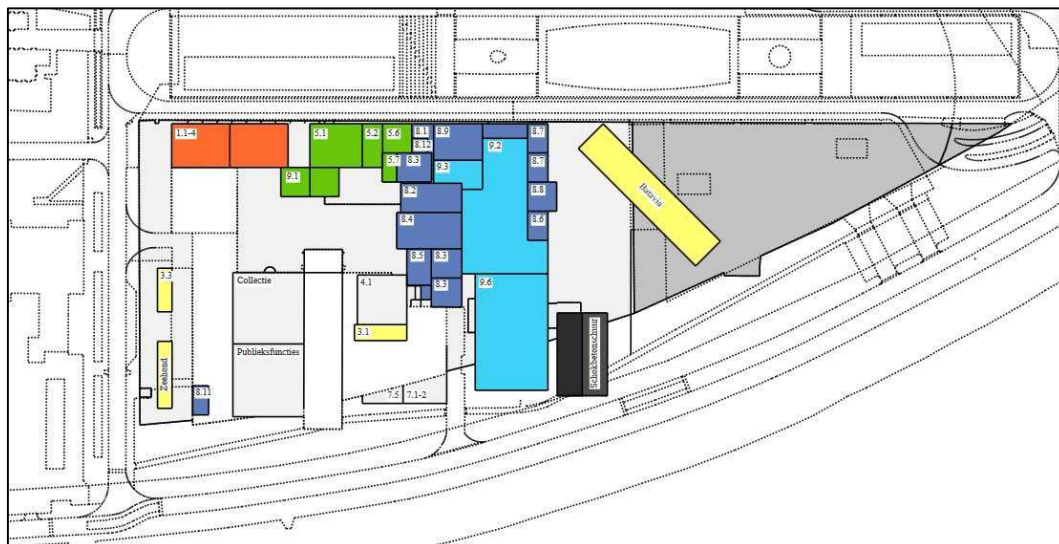

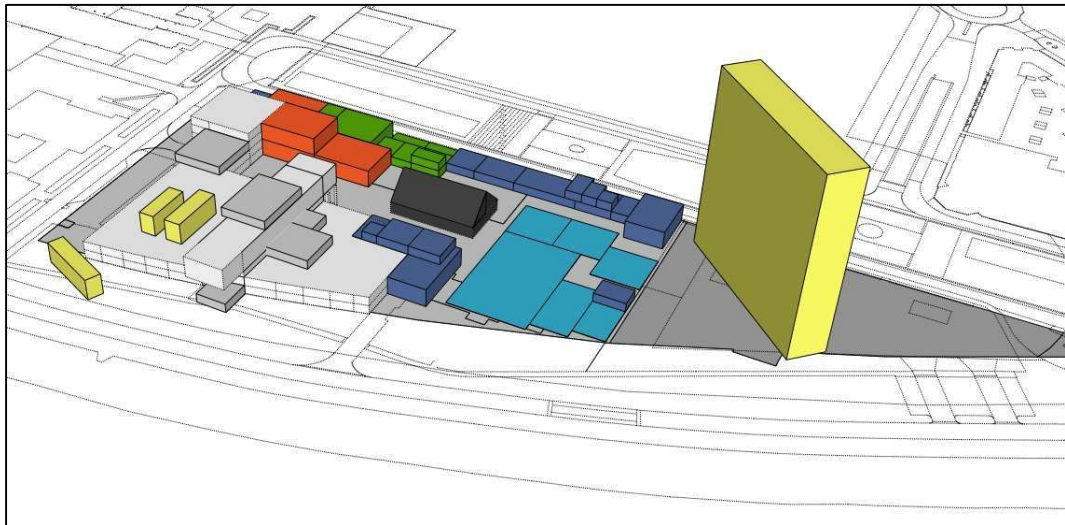
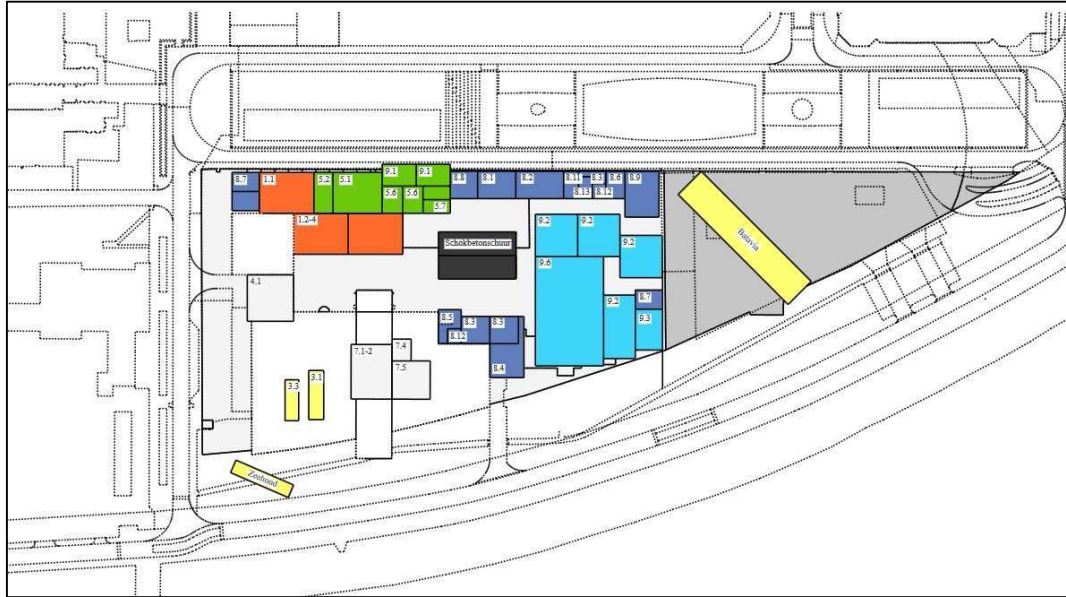
6.2 modellen sketch-up

Hierboven is slechts een beperkt aantal van de modellen opgenomen. Antea heeft op basis van de ruimtestaat de volumes in sketch-up gezet waar door Batavialand zelf mee verder is gewerkt om tot representatieve modellen te komen. De nummering van de blokken sluit aan op de ruimtestaat. Hieronder zijn twee modellen weergegeven die voor Batavialand de basis zijn voor verdere gesprekken en uitwerking van de inpassing.

6.2.1 Model 1

6.2.2 Model 2

Bijlagen

Bijlage 1 Voorgaande documenten en besluiten

- a. Inspectierapport pretoets Erfgoedinspectie, mei 2017
- b. Aanvraag aanwijzing NSD, Batavialand, 11 januari 2018
- c. Memo Uitwerking voorstel Batavialand, Brink, B001136/200205-3/RN/ISO:JvdW/IJ, 11 mei 2020
- d. Masterplan Batavialand, Berenschot, oktober 2020
- e. Besluit aanwijzing NSD, Ministerie van OC en W, 21 december 2021
- f. Plan van Aanpak Doorontwikkeling Batavialand, Provincie Flevoland, februari 2022
- g. Intentieovereenkomst Doorontwikkeling Batavialand, mei 2022
- h. Rapport Financiële toets Doorontwikkeling Batavialand tot NSD, Brink B003150/20220819/ISO:RN/CB, 25 augustus 2022
- i. Besluit van PS van de Provincie Flevoland, 25 januari 2023 , met daarin het besluit van de gemeente Lelystad omtrent overdracht van gronden en medewerking d.d. 8 maart 2022

Bijlage 2 Ruimteboek Antea Group (bestaand)

Bijlage 3 Ruimtestaat Antea Group (bestaand)

Bijlage 4 Meetstaat NEN 2580 museumgebouw

Bijlage 5 Ruimtestaat doorontwikkeling

Bijlage 6 Uitgangspunten depotbouw c.a.

Ruimtelijk-functioneel Programma van Eisen
Doorontwikkeling Batavialand
projectnummer 0479082.100 14
september 2023, concept 3
Stichting Erfgoedpark Batavialand

De informatie die in dit rapport is opgenomen is uitsluitend bestemd voor de geadresseerde(n) en kan persoonlijke of vertrouwelijke informatie bevatten. Gebruik van deze informatie, door anderen dan de geadresseerde(n) en gebruik door hen die niet gerechtigd zijn van deze informatie kennis te nemen, is niet toegestaan. De informatie is uitsluitend bestemd om te worden gebruikt door de geadresseerde, voor het doel waarvoor dit rapport is vervaardigd. Indien u niet de geadresseerde bent of niet gerechtigd bent tot kennisneming, is openbaarmaking, vermenigvuldiging, verspreiding en/of verstrekking van deze informatie aan derden is niet toegestaan, tenzij na schriftelijke toestemming door Antea Group en wordt u verzocht de gegevens te verwijderen en direct melding te maken bij security@anteagroup.nl. Derden, zij die niet geadresseerd zijn, kunnen geen rechten aan dit rapport ontlenen, tenzij na schriftelijke toestemming door Antea Group.

Over Antea Group

Van stad tot land, van water tot lucht, de Antea Group is het thuis van 1500 trotse adviseurs en ingenieurs van Antea Group. Samen bouwen wij dragers in Nederland sinds jaar en dag bij elke dag aan een veilige, gezonde en toekomstbestendige leefomgeving. Je vindt bij ons de allerbeste vakspecialisten van Nederland, maar ook innovatieve oplossingen op het gebied van data, assetmanagement en energie. Onder de naam Oraniewoud groeien we uit tot een allround en onafhankelijk partner voor bedrijfsleven en overheden. Als rondom klimaatadaptatie, energietransitie en de vervangingsopgave. Van onderzoek tot ontwerp, van realisatie tot beheer. Voor elke opgave brengen wij de juiste kennis aan tafel. Wij denken kritisch mee en altijd vanuit de mindset om samen voor het beste resultaat te gaan. Op deze manier anticiperen wij op de vragen van vandaag en de oplossingen van de toekomst. Al meer dan 60 jaar.

Contactgegevens

Tolhuisweg 57
8443 DV HEERENVEEN
Postbus 24
8440 AA HEERENVEEN

www.anteagroup.nl

Copyright © 2022

Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar worden
gemaakt door middel van druk, fotokopie,
elektronisch of op welke wijze dan ook,
zonder schriftelijke toestemming van de
auteurs.